

ZRÍNYI MIKLÓS ORSZÁGAI

RENDISÉG ÉS KATOLIKUS MEGÚJULÁS HORVÁTORSZÁGBAN
ÉS SZLAVÓNIÁBAN A 17. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN*

A Zrínyiek – és ezen belül a politikus és költő Miklós – neve szinte egybeforr a báni, egészen pontosan a horvát-szlavón báni tisztséggel.¹ Nem véletlenül, hiszen a 16–17. században négy családtag kereken négy évtizedig állt a területileg és intézményileg mindinkább összeolvadó Horvátország és Szlavónia élén. A sort a Szigetváron hősi halált halt Zrínyi Miklós nyitotta (1542–1556), őt unokája, II. György (1622–1627), majd a költő Miklós (1648–1664), végül pedig a tragikus sorsú Péter (1665–1670) követte.² Közülük most az irodalomkönyvekből is jól ismert gróffal foglalkozunk, azonban a portré helyett a történelmi háttér megfestése a célunk. Az érdekel, hogy vajon milyen az a világ, amelyben valamikor 1646 körül megkezdte politikai szereplését, mit láthatott a báni kinevezéssel rábizott Horvátországban és Szlavóniában, hogyan nézhetett ki az őt körülvevő nemesi társadalom, mit gondolhattak magukról és szülőföldjükről az itt élők. Ebbe a nagy tablóba illeszkedik bele Zrínyi Miklós sok területen már kellő részletességgel ismert alakja, ősei emlékezete, a rokoni kapcsolatok, a politikai tervek és ambíciók, illetve az itt most tudatosan nem említett irodalmi tevékenység. Szerencsére Zrínyi élete és munkássága kimeríthetetlen tárház, akiről sokat tudunk, ám mégis lehet újat mondani róla, hiszen akár a ki-

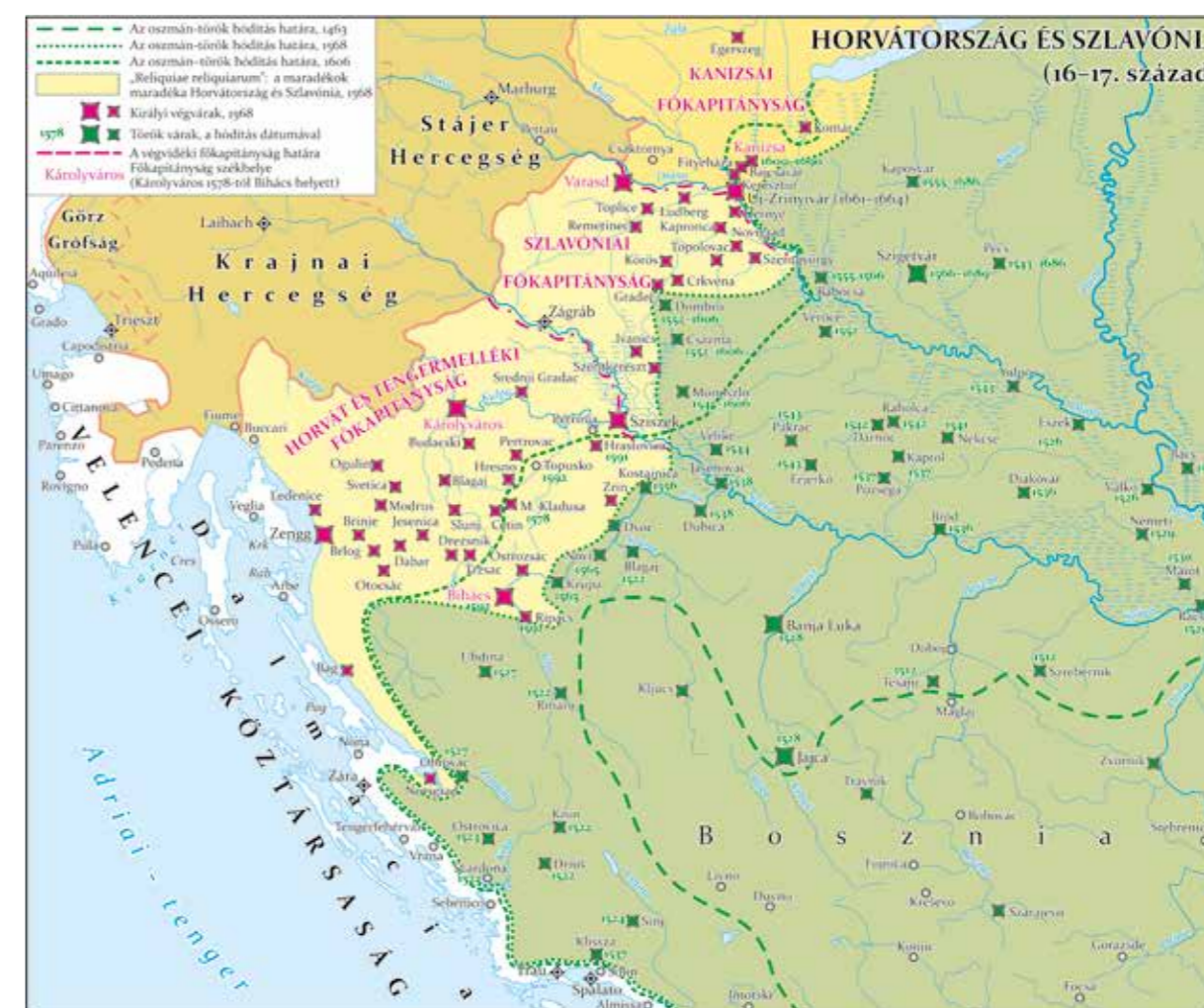
nevezéséről,³ akár a diétákon való szerepvállalásáról,⁴ sőt, az egész politikai életéről az elmúlt években is születtek értékes munkák.⁵ Ennek ellenére nem érdektelen a Zrínyiek és konkrétan Zrínyi Miklós szerepének beillesztése a 17. század közepi rendi-központi, egyházi-világi, magyar-horvát és protestáns-katolikus viszonyrendszerbe, ugyanis dacára annak, hogy a horvát történettudomány máig nem értékeli pozitívan Zrínyi politikai tevékenységét,⁶ az újkori horvát állam szellemi előzményei bizony az ő környezetében születtek meg – igaz, egy magyarral egyenrangú horvát rendi eszmei-politikai felfogásban.⁷ Ugyanakkor mindig féltő, hogy a fókusz túlságosan szűk pontra élesítésével az eredeti összefüggésrendszerek elmosódnak, és immár minden történelmi eseményt Zrínyivel hozunk összefüggésbe. Márpedig a királyi udvar, a központi igazgatás intézményei, a pozsonyi (vagy éppen soproni) országgyűlések, illetve Horvátország és Szlavónia között a bánok csak egy szeletét jelentették azoknak a kapcsolatoknak, amelyek a vitás ügyeket eldöntötték és a különböző rendeletekkel, utasításokkal és törvényekkel a tartományok sorsát megszabták. A döntéshozatalt sokan és sokféleképpen igyekeztek befolyásolni, és ebben az uralkodó által kinevezett bánok csak a rendszer fontos, ám korántsem egyetlen elemét alkották.⁸

Nézzük meg most egyenként a felvetett kérdéseket. Horvátország és Szlavónia kora újkori történelméről, a Magyar Királyságon belüli helyzetének változásáról sajnos ma még keveset tudunk. Ez a megállapítás akkor is igaz, ha szerencsére folyamatosan születnek újabb és újabb eredmények, főleg a késő középkor és a 16. század időszakából.⁹ Most azt látjuk, hogy egyrészt az oszmán katonai nyomás, másrészt – de ezzel összefüggésben – a belső közigazgatási reformok hosszú távú és mélyreható változásokat idéztek elő az élet nagyon sok területén. Közéjük sorolható a hadügyigazgatás, a háború intenzitása, a reformáció hatása és a katolikus egyház helyzete, mert ezeknél markánsan eltért a szűken vett Magyar Királyságban, illetve a Drávától délre fekvő tartományokban lejátszódó folyamat. Horvátországban már 1522-től kezdve folyamatos volt a Habsburg pénzügyi és katonai jelenlét, és mivel Belső-Ausztria számára ez a folyamatosan erodálódó vidék jelentette a védelmi zónát, így mindinkább onnan, különösen a Stájermark fővárosául szolgáló Grácból szervezték meg az oszmánok elleni védelmet. Fontos fejlemény, hogy Szlavónia, amelyet egészen eddig a magyar hadszíntér részeként kezeltek, 1550-től a horvát végvidék mellé került, és Habsburg (I.) Ferdinánd 1556-ban Hans Lenković személyében egy közös horvát-szlavón végvidéki főkapitányt nevezett ki. A hadszíntér várainak irányítása 1578-tól a gráci Belső-Ausztriai Haditanács (*Innerösterreichischer Hofkriegsrat*) alá került. Röviden, a hadügyi megfontolások alapján 1564 után Horvátország és Szlavónia mindinkább a Habsburg Károly, majd Ferdinánd főherceg által uralt Belső-Ausztriával került szorosabb intézményi kapcsolatba a Habsburg Monarchián belül, míg

a Magyar Királyság politikai kapcsolatrendszere továbbra is Pozsonyon keresztül Bécsbe, Miksa, Rudolf, majd Ernő főherceg udvarába vezetett.¹⁰ A század utolsó éveiben Mátyás – akkor még főherceg – jutott központi szerephez, és Grác, illetve Bécs eltérő miliójú szocializációs szerepe (előbbi a katolikus megújulás programja révén rendkívül szigorú, utóbbi jóval sokszínűbb és engedékenyebb) jelentősen kihatott a tartományok egymással való kapcsolatára. Az ausztriai udvarok álláspontja főleg a reformáció megítélésében tért el egymástól. Grác jóval rigorózusabb álláspontot képviselt e kérdésben a császárvárosnál, mindez pedig megmutatkozott a 17. századi pozsonyi országgyűléseken is, illetve a tartományok e kérdésben tanúsított magatartásában.¹¹

Az eltérő fejlődés hatása csak lassan vált láthatóvá, a középkori mechanizmusok rendkívül szívósan éltek tovább a magyar közigazgatási gyakorlatban, és továbbra is szoros családi- és birtokkapcsolatok fűzték össze a Kárpát-medencét. A pozsonyi diétákon való részvétel ugyancsak fórumot biztosított az intézményes találkozásra, az eltérő igazgatás miatt azonban sok tekintetben megritkult a napi közös ügyek száma, így a tizenöt éves háború időszaka a magyar rendeknek jóval kevesebb ismerete és még kevesebb beleszólása volt a horvát-szlavón kérdések rendezésébe. Így a tartományi nemesség a felmerülő problémák megoldását elsősorban már nem a diétától, hanem a királyi udvartól várta. Erre jó példa a Szlavóniába az 1530-as évektől egyre nagyobb számban érkező, többségében ortodox vallású vlach/uszkok katonaparaszti réteg ügye. A vlachokat sikertelenül próbálták integrálni a meglévő vármegyei intézményrendszerbe,

hiszen katonai erejük miatt megkerülhetetlenek voltak, és kiváltságaik révén egyedül a Habsburg-dinasztiához voltak hűségesek. Hiába volt a kérdés az országgyűlések állandó napirendi pontja, II. Ferdinánd 1630-ban az úgynevezett *Statua Valachorum*-mal végül kollektív kiváltságokban részesítette őket.¹² Mindez arra adalék, hogy az addig a Magyar Királyság integer részeként létező Szlavónia miképpen csúszott ki az addigi keretrendszerből és került az új helyzetből fakadó változások miatt egyre szorosabb viszonyba a maradék Horvát Királysággal.¹³

A 16. század középső harmadában kezdődő változások a 17. század elején éreztették először hatásukat, és néhány konkrét ügyben ekkor került először szembe egymással a horvát-szlavón, valamint a magyar nemesség. A tizenöt éves háború hatalmas terhet rótt az ország egészére, és az országos érdeket – az oszmánok kiűzése, jelentősebb végvárak felszabadítása – felülírta a helyi érdekek, azaz a lehető legtöbb erőforrást a tartományban tartani, illetve amit lehet, kívülről megszerezni. 1598 elején a Zágrábban összesereglt szlavón rendek¹⁴ például azzal az utasítással látták el Pozsonyba ké-

Pozsony, a királykoronázás helyszíne, ismeretlen német mester színezett rézkarca, 1655.

szülő követeket, Ergelich Ferenc zágrábi kano-
nokot és Zelnicey Mihályt, hogy azért küzdje-
nek, nehogy a Szlavóniában beszedett hadiadót
máshol költsék el, és felkelés esetén a szlavón
nemesek saját területükön hadakozzanak.¹⁵
A pozsonyi országgyűlésen természetesen
döntöttek a hadiadó kivetéséről is, ám az több
szempontból sem felelt meg a Zágrábban ez év
május 18-án immár harmadjára összegyűlő ne-
meseknek. A diéta az addig adózás alól felmen-
tett határ menti területeket is be akarta vonni
az adókötelesek közé, másrészt a bevételeket
a Magyar Kamarába rendelte beutalni. Mivel
félő volt, hogy az adó így máshol került fel-
használásra, a nemesek az Erdődyeket, Zrínyi
Györgyöt, a zágrábi püspököt és a káptalanat is
arra kérték, hogy érjék el az uralkodónál a dön-

tés megváltoztatását, valamint döntöttek arról,
hogy a beszedett adóból először a tartomány
által felfogadott hatszáz gyalogos és ötven lo-
vas zsoldját fizetik ki, és majd csak a maradé-
kot küldik tovább.¹⁶ Nem feladatunk most ezen
ügyek végigkövetése, a következő évek iratai
tele vannak hasonlókkal. Az azonban jelzésér-
tékű, hogy bár első körben a szlavón nemesség
kérelmeit nem különösebben méltányolták,
a régi kiváltságokra hivatkozva történő adósze-
dés – tudniillik a magyarországinak csak a felét
kell befizetni –, illetve a kérés, hogy a szlavóniai
csapatoknak ne kelljen máshol hadba vonul-
niuk, a következő esztendőkből a követutasítá-
sok folyamatosan visszatérő elemei voltak.
Mindebből azonban nem lehet antagonisztikus
ellentétre következtetni, hiszen a legtöbb ügy-

ben továbbra is érdekazonosság volt, köztük a
német helyőrségek túlkapasai miatti panaszok-
ban. 1599. február 4-én például a rendek az-
zal az utasítással látták el követeket, Ergelich
Ferencet és Hersych Jánost, hogy nyilvánosan
panaszkodjanak a rendek előtt a Varasdban és
Ludbregben állomásozó német katonák erő-
szakoskodásairól, valamint a nemesek birtokait
érintő sérelmekről.¹⁷ Azaz, az országgyűléseken
a legfőbb feladat a saját érdekek képviselete,
és ehhez megfelelő számú és erejű szövetséges
megtalálása volt. Ebben a szlavón küldöttek a
legtöbb esetben méltán számíthattak a magyar
rendekre. A 17. század elejéig teljes mértékben,
azt követően pedig egyes ügyekben ez továbbra
is működött, ám a vallási kérdésben kialakult
ellentét egyre nagyobb bizalmatlanságot ered-
ményezett közöttük.

Az országgyűléseken mindvégig téma volt az
oszmán hódítás árnyékában sikeresen terjesz-
kedő protestantizmus, ám ez vitává dagadva
különösen eluralkodott a tizenöt éves hábo-
rú utolsó szakaszában. A hazai klérus ugyan-
is – minden bizonnyal inspirálódva a Belső-
Ausztriában sikeresen zajló katolikus megúju-
lástól – úgy döntött, hogy a szabad királyi váro-
sokban visszaszerzi a katolikus pozíciókat. Az
erőszakos fellépés azonban egységbe szervezte
a Habsburgokkal ilyen-olyan okokból elégedet-
len, egyébként töredezett rendi ellenzéket, a
városokat és a vármegyéket. 1604 tavaszán kö-
veteik közösen álltak ki a vallásszabadság kö-
vetelése mellett, amire válaszul megszületett az
utólagosan betoldott nevezetes XXII. törvény-
cikkely, amelyben az uralkodó eltiltotta a vallá-
si kérdések országgyűléseken való tárgyalását.¹⁸
A törvénytelenység nyomán hatalmas felháboro-
dás söpört végig az országon, és kezdetét vet-

te a Bocskai István vezette felkelés. A Drávától
délre ugyanakkor a szlavón rendek hálásan
megköszönték az uralkodónak a pozsonyi dek-
rétumokat.¹⁹ Az idáig vezető okok mélyrehatók,
egy részükről már esett szó feljebb, de meg kell
említeni a szlavóniai egyházi szervezetek, külö-
nösen a püspökség és a káptalan erős befolyását
is, ami a horvát-szlavón rendiség egyik alapvo-
násának számított.²⁰

Az 1604. évi események rövid távú követke-
zménye a szlavón rendeknek a Bocskai-féle fel-
keléssel szembeni ellenséges magatartása volt,
illetve az, hogy az uralkodó és a magyar ren-
dek közötti alkudozás során következetesen az
előbbi mellett álltak, és a királyi hatalom csor-
bítatlansága mellett érveltek. Szerintük csupán
a király dönthet szabad királyi városi rangeme-
lésekről, és Erdély esetében Bocskai ne köve-
teljen újabb magyarországi vármegyéket, sőt, a
fejedelem hivatalnokai is tegyék le a Habsburg
uralkodó előtt a hűségüket. Ezek a pontok akár
a Szent Korona országának integritása érdeké-
ben is születhettek, miként erre hivatkoztak
az 1606 áprilisában összeállított követutasítás-
ban,²¹ ám hiába támogatták a februári egyezség
legtöbb pontját, mindezt erősen annullálta az
utasítás nyolcadik pontja, melyben továbbra is
kiálltak a XXII. cikkely jogossága mellett, amit
a felek törvénytelennek nyilvánítottak az előbb
említett, a fegyverszünet alapját képező februá-
ri egyezségben.²² Mindennek az lett a követke-
zménye, hogy a többszöri finomítás után június
23-án ratifikált békeszerződés szerint a vallás-
szabadság „intra ambitum regni Hungariae”
lépett érvénybe, azaz Horvátországban és Szla-
vóniában nem.²³ A július 27-én Zágrábban is-
métlenül összegyűlő rendek mindezt megelé-
gedéssel vették tudomásul, sőt, miután elutasí-

Ráttkay György mellképe

tották Zrínyi Miklós és Erdődy Péter óvását azon áprilisi rendi határozat ellen, amely a már sokat emlegetett XXII. törvénycikkelyt erősítette meg, újfent kinyilvánították, hogy azt magukra nézve elfogadják. Követeiket pedig utasították, hogy a szeptemberi bécsi megbeszéléseken a békét mindenben támogassák, annak előnyeit igyekezzenek a tartomány számára is megszerezni, ám a vallásra vonatkozó pontokat utasítsák el.²⁴ Hasonló módon történt az 1608. évi gyűlések koreográfiája, ahol Bratulich Simon

zagrabi püspök és Erdődy Tamás külön-külön igyekeztek meggyőzni a koronázásra készülő Habsburg Mátyás főherceget arról, hogy ezen szabadságukat megőrizze. Erőfeszítéseik gyümölcsként értékelhető, hogy december 6-án a frissen megkoronázott uralkodó ünnepélyesen megerősítette elődjének 1608. január 16-án kelt oklevelét, melyben elismerte az 1604. júliusi gyűlés rendeleteinek érvényességét.²⁵ Azaz, a magyar országgyűlés által elfogadott vallásszabadságról szóló törvény a Drávától délre nem lépett életbe, és ez azon ritka, majdnem egyedülálló eset volt, amikor az országos törvényhozás által elfogadott dekrétumnak szinte éppen az ellenkezője került elfogadásra az egyik részben, jelesen Szlavóniában.²⁶

A horvát és a magyar történetírás hajlamos volt ezen események mögött súlyos konfliktust látni, amiben minden bizonnyal befolyásolta őket az a fejlemény, hogy már a 17. század folyamán komoly legendárium szövődött köré. Két nagyon hasonló történet is fennmaradt, amelyek egészen napjainkig fel-felbukkannak különböző szakmunkák lapjain. Az a közös bennük, hogy mindegyik Ráttkay György zagrabi kanonok 1652-ben napvilágot látó munkájában szerepelt először. Az elsőben Erdődy az 1609. évi pozsonyi országgyűlésen e szavakkal ellenezte hevesen az 1604/1. tc. Horvátországra és Szlavóniára való kiterjesztését: „Ha másképp nem, tehát vassal fogjuk tőlünk e ragadós nyavalyát eltávolítani; van három folyónk: Száva, Dráva, Kulpa, ezeknek egyikét ki kell majd új vendégeinknek inniuk.” A történet többszöri szövegromlásra ment keresztül, hiszen Ráttkay az 1596. évi események kapcsán említette ezt, ami azért is anakronisztikus, mert a vallásszabadsággal kapcsolatos kér-

dések ekkor még nem is voltak napirenden. Az is gyanús, hogy a korabeli iratok egyike sem idézte, illetve Istvánffynál sincsen szó róla, pedig neki kifejezetten éles volt a füle vallási kérdésekben. Ráadásul 1596-ban nem is ő, hanem Sztankováchky Gáspár töltötte be a báni tisztséget.²⁷ A másik történet Draskovics Jánoshoz köthető, aki 1597 és 1607 között töltötte be a pozíciót. „Ő midőn a magyar országgyűlésen szokás szerint arról folyt a vita az hithűek és nem katolikusok között, hogy bevezessék Illíriában a vallásgyakorlat szabadságát, és mint álnokul mondták – hogy az elveszett nyáj mellé pásztorokat engedjenek, ő győzhetetlen nagy szívével protestált, s kijelentette, inkább kész az egész királysággal egyetemben elszakadni a magyar koronától, mintsem hogy saját bánása alatt lássa bebocsáttatni és engedélyeztetni ezt a lélekmérgező pestist és az ország káros romlását.”²⁸ Ha valaki, hát Ráttkay jól ismerhette a Draskovicsokat, hiszen néhány évtizeddel később éppen az itt „megénekelte” Draskovics János fia, III. János (1603–1648) horvát-szlavón bán kérésére állt neki műve megírásának.²⁹ A kortárs iratok azonban ezt az anekdotát sem jegyezték fel. Mindez azt jelzi, hogy a századelő politikai és rendi csatározásai fél évszázaddal később már egységes történelmi narratívába rendeződtek, melyben a hős bán elődök fegyvert rántottak a hit és szabadságjogok védelmében, ha kellett, sőt, még kiszakadni és készek voltak az addigi államrendszerből, nehogy megfertőződjének a protestantizmus pestisével. Ez volt az az ideológiai program, melyet Zrínyi Miklós 1647-ben megörökölt elődjétől, és ez az a küzdelem, amely az országgyűléseken zajlott Ráttkay történetében.

Draskovich János mellképe

Nem véletlenül időzünk ennyit a gyűlések-nél, hiszen ez volt a korszak politikai életének legfontosabb fóruma. Itt dőltek el a legjelentősebb politikai kérdések, a bárói kinevezések, adókérdések, és itt lehetett a legkönnyebben meggyőzni az uralkodót az egyes ügyek elintézésének a módjáról. Itt zajlott az az alapvetően kétpólusú irányítási rendszer, melyet rendi dualizmusnak nevezünk, és a mindennapokban általában az uralkodó, illetve a királyság rendejeinek együttműködését jelentette. A 17. század elején ez a viszony megbicsaklott, ma talán úgy mondanánk, hogy a politikai rendszer bizalmi válságba került, és a következő

évtizedekben újabb és újabb kiegyezést kellett kötnie a Habsburgoknak a magyar rendekkel, illetve a két – vagy több – táborra szakadt magyar elitnek egymással. A század folyamán négy alkalommal (1608, 1622, 1647, 1681) új rendszert is kellett építeni, amire az országgyűléseken került sor.³⁰ Ezeken, miként az már az 1608. évi gyűlés kapcsán látszott, a horvát-szlavón rendek a vallási kérdésekben az uralkodót, illetve az őt támogató magyar aulikus klérust és nemességet **támogatták**,³¹ ám ezt leszámítva alapvetően egyetértettek a magyar országgyűlés követeléseivel, köztük a korona magyarországi őrzsével, avagy a végvári tisztségek magyar indigenátusú személyekkel való betöltésével. Utóbbi összekapcsolódott a „báni méltóság tekintélyének és méltóságának” helyreállítását célzó törekvéssel, ugyanis éppen 1605 és 1608 között Draskovics János már nem akarta ellátni a hivatalát, Erdődy Tamás pedig még nem kívánt az örökébe lépni.

Nem véletlen, hogy az összegyűlt rendek már a koronázás előtt azt kérték Mátyás főhercegtől, hogy „magát a báni hivatalt is a jelen országgyűlés alatt a régi teljes hatalmával a Drávától az adriai tengerig valamelyik jól érdemesült személynek adományozza”.³² A középkorból már ismert módon arról is döntöttek, hogy a tisztséget csak magyarok tölthetik be, az idegen katonaságnak pedig többségében távoznia kell, a maradéknak pedig a helyi közigazgatás szervei alá kell tartoznia. Ezt vitte tovább az 1609. évi 27. törvénycikkely, mely szerint „a Bán úr, ő fensége után, az összes tisztartóknak jövőre a teljes és régi hatalmával közvetlenül fejelegyen; és ő fenségével a hadügyekben kölcsönös érintkezésben álljon és hogy ő fensége a véghegyek tisztartóságait, a bán úr ajánlatára a hazai

törvények alatt álló honfiaknak adományozza; a szokásos zsoldról és hadifelszerelésről, meg egyéb szükségésekről pedig (a miképpen eddig, úgy ezutánra is) kegyesen gondoskodják”.³³ Mindez azonban nem ment máról holnapra. Az 1618. évi országgyűlésen még mindig a báni hatalom helyreállítását cikkelyezték be, 1630-ban mindezt megismételték, majd 1638-ban (és 1681-ben) szintén. Azaz, ebben a kérdésben alig történt előrelépés a század folyamán, a báni hatalom gyakorlatilag semmilyen téren nem tudott megerősödni a század első felében.³⁴ Továbbra is a Kulpa vidékén állomásozó bandérium maradt a kezén, a végvárrendszer fenntartása a gráci Haditanács hatáskörébe tartozott. Az igazságszolgáltatásban és az adóztatásban sem vált hatékonyabbá a bán alá tartozó apparátus, és ha a báni hatalomnak csak ezt a szegmensét vizsgáljuk, akkor a többi rendi intézményhez hasonlóan a befolyás és hatékonyság nivellálódását figyelhetjük meg, legalábbis a kora újkorban kiépülő központi kormány-szervekhez képest.

Mindezek ellenére a horvát-szlavón tartományok súlya észrevehetően megnőtt a magyar országgyűléseken ezekben az évtizedekben. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a terület biztonságos háttérnek számított a Bocskai, illetve a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem idején zajló polgárháború idején,³⁵ valamint a Habsburg uralkodók szerették volna megerősíteni természetes szövetségesüket az itt zajló vitákban, mind az alsó-, mind a felsőtáblán.

A horvát-szlavón rendi gyűlés a középkortól kezdve rendszeresen küldött követeket a magyar országgyűlésre, általában három főt (1598-ban, amint láttuk, csak kettőt), akik közül egy

Zágráb a 17. században

fő – erről később még lesz szó – az 1625. évi országgyűléstől kezdve a felsőtáblán kapott helyet.³⁶ A szlavóniai városok (Zágráb, Varasd, Kőrös és Kapronca) szintén kaptak meghívót az országgyűlésre,³⁷ követeik a különböző jegyzékek alapján a 17. században rendszeresen részt is vettek az alsótábla ülésein.³⁸ Szintén ezekből a forrásokból van adatunk Zágráb, Varasd és Kőrös vármegyék részvételére, de követeik megválasztásának a tartományi gyűlések irántanyagában nincsen nyoma.³⁹ 1625-ig a zágrábi káptalant képviselő prépost is itt foglalt he-

lyet.⁴⁰ Nem lehettek könnyű helyzetben, hiszen a gyűlésen általában magyarul beszéltek, míg ők latinul szólaltak fel.⁴¹ Ugyanakkor a fő helyen ültek, és az első szó joga is őket illette meg. Nem véletlen, hogy 1600-ban külön felhívták a Pozsonyba küldött Nápolyi Boldizsár kánok-főesperes és egregius Petrichevich Gáspár mester figyelmét, hogy amennyiben Erdély követei megjelenének a diétán, úgy sem az első szó, sem az első szavazat jogát ne adják át nekik.⁴² Minden bizonnyal sikerrel jártak, mert Szlavónia képviseletében Fodróczi János és

Varasd vára

Kovácsi György még az 1681. évi országgyűlésen is a királyi tábla asztalánál, a személynöktől jobbra foglalt helyet, miután a hagyományra hivatkozva visszaverték Zrínyi Ilona küldötteinél elsőségre vonatkozó követeléseit.⁴³

A felsőtáblán helyet kapó előkelők között találjuk az egyháziak részéről a zágrábi és a különböző – ekkor már – címzetes és tituláris püspököket (boszniai, szerémi, zenggi, knini stb.), hivatalából eredően a dalmát-horvát-szlavón bánt, valamint azokat a bárófiakat, akik személyesen kaptak meghívót az országgyűlésre. Pontos számaink nincsenek a horvát-szlavón arisztokrácia tagjaként azonosítható előkelők-

ről,⁴⁴ de például az 1622. évi soproni országgyűlésen Erdődy Tamás tárnokmesterként, Frangepán Miklós bánként vett részt, rajtuk kívül pedig Zrínyi Miklós és György, Frangepán Farkas, Draskovics Miklós, Pethő István, valamint Erdődy Péter, Zsigmond, István és Farkas neve szerepelt a meghívott előkelők között.⁴⁵ Részletes naplók híján nem tudjuk biztosan, hogy ők mindannyian a tartományi gyűléseken megfogalmazott instrukciók alapján jártak-e el, de az bizonyos, hogy a felsőházban megjelentek nem elhanyagolható számát képezték, és az uralkodó bizvást számíthatott rájuk a különböző ügyekben.

Az 1622. évi országgyűlés a Zrínyiek szempontjából is jelentős eseménynek számított. A horvát-szlavón rendeknek ugyanis komoly nézeteltérésük volt az akkor fungáló Frangepán Miklós bánnal, és erről követeik – gersei Pethő Gergely varasdi alispán, Mikulich Tamás és Spolarich Péter – révén be is számoltak.⁴⁶ A rendek erejét jelzi, hogy II. Ferdinánd elfogadta az ellehetetlenülő bán lemondását (aki kárpótlásul haditanácsosi és ezredesi rangot kapott), helyette augusztus 7-én Zrínyi (II.) György dunántúli főkapitányt, a költő Zrínyi édesapját nevezte ki.⁴⁷ Kiválasztásában szerepet játszott, hogy az addig protestáns főúr Pázmány Péter hatására legkésőbb 1622 elején rekatalizált,⁴⁸ és ezt az eseményt – Forgách Miklós, Erdődy György, a Jakosichok és Balassa András konverziójával együtt – még Carlo Caraffa pápai nuncius is meghatározó eseményként értékelte.⁴⁹ Másrészt az sem hagyható figyelmen kívül, hogy miután a Zrínyiek 1617-ben végleg elvesztették az Erdődyekkel szemben korábbi Vas megyei birtokaikat, a család fő rezidenciája visszakerült a muraközi Csáktornyára, így ismét érdekeltté váltak Szlavóniában. Mindenesetre a Zrínyiek 1557 után újra megjelentek a tartományok élén, és a politika aktív alakítói lettek.⁵⁰ A feddhetetlenül aulikus Zrínyi a rendek számára is elfogadható volt, így e lépéssel II. Ferdinánd megkötötte a tartományi nemességgel a maga külön kompromisszumát.

1625 őszén ismét Sopronban gyűlt össze az országgyűlés, amelyre az augusztus 27-én Zágrábban összegyűlő horvát-szlavón nemesség Vinkovich Benedek zágrábi prépostot, Patachich István szlavón ítélőmestert és a már rutinos gersei Pethő Gergelyt deputálta.⁵¹ Vinkovich valószínűleg nem gondolta volna,

hogy éppen őt éri majd egy addig példátlan skandalum: december 4-én protestáns követársai tetteleg bántalmazták.⁵² Mivel az uralkodó Ferdinánd főherceg koronázását szem előtt tartva nem akart botrányt, a prépost a nyilvános bocsánatkérés mellett elégtételül a felsőtábla tagja lett, ahol a szlavón rendek is kaptak egy helyet.⁵³ Ezzel két katolikus vokssal több lett az országgyűlésen, és nem utolsósorban a tartományi nemesség érdekérvényesítő ereje is jelentősen megnőtt.⁵⁴ Ugyancsak a pozíciók megerősödését jelzi, hogy – az egyébként Bethlen Gábor hívének számító református – királyi lovászmester, Batthyány Ferenc halálát követően az uralkodó szeptember 23-án Zrínyi Györgynek adományozta ezen tisztséget, aki ezzel bekerült a szűk udvari elit tagjai közé.⁵⁵ Az országgyűlés krónikájához hozzátartozik, hogy Patachich István is aktívan részt vett a rendek munkájában és a királyi leiratra adott válasz megszövegezésében, majd tagja lett a törvénycikkek összeállítására felálló bizottságnak is.⁵⁶ A hála nem is maradt el, november 27-én ugyanis a koronázásra váró főherceg ígéretet tett a horvát-szlavón rendeknek, hogy sérelmeiket, melyeket még 1618-ban apja koronázásakor nyújtottak be, most orvosolni fogja.⁵⁷ Erre természetesen végül nem került sor, ám ennek ellenére a Szlavóniából érkezők több komoly sikert könyvelhettek el. Ráadásul a frissen megválasztott III. Ferdinánd magyar kamarássá nevezte ki Draskovics (III.) Jánost és Miklóst, akik így az új királyi udvartartás tagjai lettek.⁵⁸ Ekkor kezdődött János szédítő karrierje, melynek során 1639 és 1646 között a horvát-szlavón báni tisztséget töltötte be, majd élete utolsó két esztendejében az ország nádoraként tevékenykedett.

Draskovics (III.) János politikai pályafutásának bemutatása még megírásra vár, pedig az ő időszaka minden bizonnyal Zrínyi ifjúkori eszmélésének egyik kulcskérdése.⁵⁹ Még akkor is, ha a legújabb kutatásokból tudjuk, az idősebb pályatárs nem különösebben szívelte az ifjú grófit,⁶⁰ de környezete egyértelműen az ő politikájának folytatását várta Miklóstól. Draskovics apjáról, (II.) János bánról már esett szó korábban, de legalább annyira fontos nagybátyja, Draskovics Ferenc ferences szerzetes, a Mariánus Rendtartomány provinciálisa,⁶¹ aki 1607-ben visszazerezte a zágrábi rendházat a rend számára, és ezzel megkezdte a kolostorhálózat újjászervezését a tartományban. A helyi katolikus megújuláshoz ugyanis elengedhetetlen a szerzetesrendek vizsgálata, hiszen ezek az új spirituális és szellemi központok nagyban hozzájárultak a horvát-szlavón nemesség önképének változásához, ami természetesen kihatott politikai szerepvállalásukra. A jezsuiták Zágrábban (1606) és Varasdon (1633) alapítottak rezidenciát, a kapucinusok 1618-ban telepedtek le Zágrábban, a pálosok

Szent Ilona pálos kápolna

pedig már 1582-ben létrehoztak egy gimnáziumot Lepoglaván, amely 1674-től felsőoktatási intézményként (*studium generale*) várta a növendékeket. A ferenceseknek alig pár évtized alatt sikerült megvetniük a lábukat Varasdon (1617), Kaproncán,⁶² Iváncson (1641),⁶³ Kőrösön (1628), Ormosdon (1627), Krapinán, Remetincen és Károlyvárosban (1657), ahol a kezdeti nehézségek után virágzó közösségek épültek ki a század folyamán.

A 17. századi tartományi gyűlések határozataiból látszik, hogy a nemesség stratégiai kérdésként kezelte a ferencesek támogatását, és aktívan hozzájárult a rend intézményhálózatának kiépítéséhez. A zágrábi és a varasdi ferences kolostorok több esetben kaptak kisebb összegeket a működésükre, és ami ennél is fontosabb, a vármegyék ingyenmunkáját gyakran a rendházak és templomaik építésére rendelték.⁶⁴ A rendek a pálosokat is támogatták, a lepoglavai és remetei pálosok egy alkalommal megtarthatták a birtokaikról beszedett hadiadót,⁶⁵ de direkt pénzügyi segílyt csak a ferencesek könyvelhettek el. Tovább szűkítve a kört kiderül, hogy Zágráb és Varasd privilegizáltak számított. A kiválasztás fontos, hiszen korszakunkban épp a két város lett a tartományi rendi gyűlések színtere, és a diétát több esetben Zágráb ferences monostorának Keresztelő Szent János tiszteletére emelt templomában tartották meg.⁶⁶ A zágrábi rendház jelentősége együtt nőtt a város közigazgatási súlyával, Varasd pedig a tartomány második legjelentősebb településeként számíthatott a rendek támogatásra. A század folyamán mindkét helyen ferences gimnáziumot alapítottak, ahol a rend utánpótlását képezték.⁶⁷ Varasd felfutásában a Magyarországhoz való földrajzi közelség is

Csáktornya

szerepet játszott. A rend 1640-ben úgy döntött, hogy mivel a ferences rendházak súlya Szlavóniába tevődött át, a generális káptalanok ezentúl Magyarországon és Szlavóniában felváltva kerüljenek megrendezésre, és utóbbi tartományban Ormosd mellett Varasdot jelölték ki erre a célra. 1644-től Jagasich György személyében önálló alprovinciális igazgatta ezeket a rendházakat,⁶⁸ ez volt az önálló szlavóniai ferences rendtartomány 1655. évi megszületésének közvetlen előzménye.⁶⁹

Mindez látszólag messzire vezet eredeti témánktól, ám valójában szorosan idevág, hiszen az egyházi és a világi folyamatok nagyon is párhuzamos módon zajlottak, és Zrínyi tevékenysége elválaszthatatlan volt az őt körülvevő miliőtől. A szentilonai kolostor révén biztosra vehetjük, hogy a pálosoknak nagy szerepük volt a Zrínyiek áttérítésében, illetve a család birtokain élők pasztorációjában egyaránt.⁷⁰ Zrínyinek a ferencesekkel kapcsolatos elképzeléseiről ma még keveset tudunk, ám az tény, hogy Zrínyi

Miklós 1658-ban ferences kolostort alapított Csáktornyan, amely rögtön az új kusztódiá része lett.⁷¹ Az sem véletlen, hogy az 1659-ben Varasdon őrré választott Maximilián Tkálčević 1660 novemberében a bán támogatását kérte az önálló provincia megszervezéséhez.⁷²

Nagyon tanulságos a szlavóniai házfőnökök érvelése, miszerint azért nem maradhatnak tovább egy tartományban, mert túl nagy a horvátok és a magyarok között a nyelvbéli és identitásbéli különbség.⁷³ Az egyházi értelmiség egy része tehát Zrínyi báni időszakában eljutott a kiválás gondolatáig, és meg is valósította azt, a zágrábi püspökök pedig a század végén vetették fel az önálló egyháztartomány ötletét. A világi nemesség politikai gondolkodásában ekkor még nem merült fel mindez, de miként Ráttkay műve is mutatja, többé már nem a Magyar Királyság alávett részeként identifikálták magukat, hanem miként az 1655. évi pozsonyi országgyűlésre készülő követutasításban megfogalmazták, a vele egyenrangú Horvát,

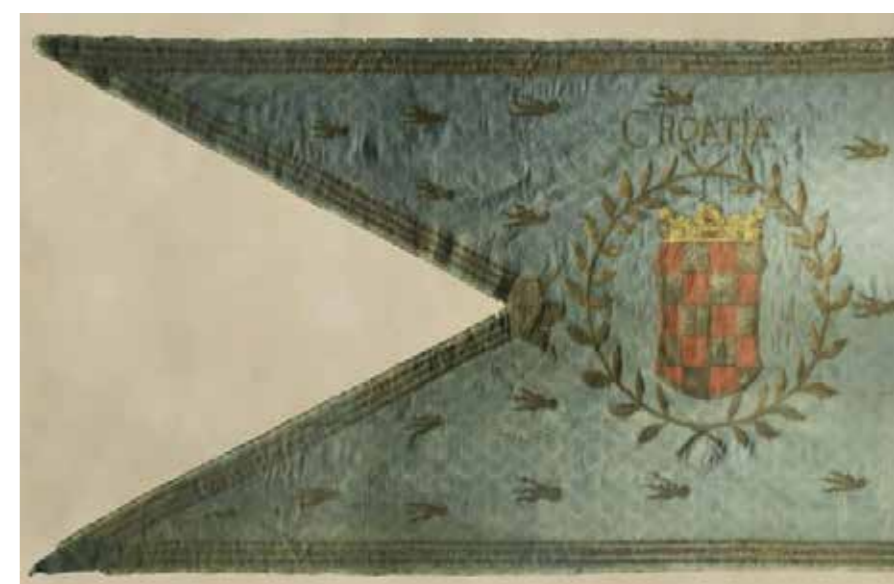
A horvát-szlavón országláda

Szlavón és Dalmát Királyságként képzeltek el az országukat.⁷⁴ Így válik érthetővé, hogy Zrínyi miképp kívánt Draskovics örökébe lépni a nádori tisztség megszerzésével épp ugyanebben az esztendőben.

Érdemes ehhez zárasképp elolvasni Zrínyi Miklós dalmát-horvát-szlavón bánságba történő beiktatását Ráttkay tolmácsolásában. „Zrínyi fényes díszben, válogatott kísérettel jött át Csáktornyáról, mely Varasd szomszédságában, egy óra járásnyira fekszik tőle. Amint a teremben megjelent, a biztosok bemutatták a karoknak és rendeknek a királyi zászlóval együtt; aztán a püspök hosszabb beszéddel üdvözölte. [...] mindnyájan a ferencesek Keresztelő szent János egyházába vonultak, mely a főpiacon emelkedik. Amint a gyűlés tagjai elhelyezkedtek benne, Zrínyi a bánok ősi szokása szerint jobb kezében pálcával, bal kezében zászlóval az oltárhoz, a püspök elé lépett és letette az esküt, mialatt kívül dobok és trombiták zúgtak, s a mozsarak durrogtak.”⁷⁵ A díszes ünnepség, a zágrábi püspök jelenléte, a varasdi ferences templom használata, a rendek hangos akaratnyilvánítása és a személynök kortesbeszéde egyaránt arra mutat, hogy nem holmi ősi szokással, hanem a magyar királykoronázási ceremónia eleminek kifejezetten friss adoptálásával állunk szembe. Ha már az egykori horvát királykoronázások emléke szinte teljesen elenyészett, így az egyelőre a politikai gondolkodás erőterében megfogant Háromegey Királyság onnan vesz mintát, ahonnan tud: a pozsonyi koronázásokból. Igaz, a bán nem király, de majdnem. Prorex vagy vicereks, ahogy humanista hatásra mind gyakrabban nevezik őket. A 17. század végén alkotó Paulus Vitezović Ritter több esetben a magyar nádori méltósággal vetette össze a báni

tisztséget, és megállapította, hogy miként a nádor a Magyar Királyságban, úgy a bán Illíriában funkcionál az uralkodó helytartójaként.⁷⁶

Zrínyi idejére a báni méltóság presztízsből és megbecsültségben a régi fényében csillogott. Ehhez persze kellett a művelt, világlátott poliglott főúr, akinek csáktornyai udvara már-már fejedelminek tűnt az ide látogatók előtt. Ezt azonban a személyes karizmán túl a horvát-szlavón nemesség Habsburgokhoz való évszázados hűsége termelte ki, amihez kellő segítséget kapott az erdélyi fejedelmektől, akik időről-időre felborították a magyar királyok és a magyarországi rendek közötti kényes egyensúlyt. Ebben a közegben formálódott a horvát-szlavón tartományi nemesség öntudata, amelynek méltó kifejezése az 1643-ban készített úgynevezett országláda (Cista privilegiorum Regni), melyben a tartomány legfontosabb okleveleit őrizték. A nádor által rendelt szekrényt három kulcs nyitotta, melyek a bán, az ítélmester és a vicebán birtokában voltak,⁷⁷ szimbolizálva a rendek egységét. A mives bútordarab alkalmas adta a tartományi önreprezentáció további kifejezésére, hiszen egymás mellett szerepelt rajta a Horvát Királyság és Szlavónia címere, felette pedig Szakmárdy János (ekkor még jegyző és adószedő) latin nyelvű epigrammája, amely akár Ráttkay művének rövid költői summázata is lehetne. A ma már Horvátországnak nevezett Szlavónia (Illa Ego Sclavonia, ac iam dicta Croatia tellus), mely bizony egyedül a katolikus vallást szereti (Catholicae solum Religionis amans), önként kapcsolódott a magyar koronához (Hungaricae iunxi me Sociam ipsa Mytrae), így őt illette királyválasztásnál az első szavazat (Prima mihi de Rege Novo sunt Vota legendo), és a magyar nemességen belül

Horvátország koronázási zászlója

az első hely (Primus in Hungarica Nobilitate locus), aki mindenben a magyarokkal megegyező jogokkal bír, csak adózni kell kevesebbet (Ius Aequale Hunnis, et Mihi; taxa minor). Miként Bene Sándor már rámutatott, a horvát-szlavón önállóság gondolata ezekben az évtizedekben a zágrábi káptalan (Ráttkay), a tartományi adminisztráció (Szakmárdy), és a mindkettő fontos terepének számító rendi gyűlések intézményeiben formálódott ki, és ez jelentette Zrínyi Miklós „országainak” ideologikus mozgásterét, amelyben rövid ideig egyszerre élhettek a magyar nemességgel fennálló történelmi kapcsolatukból és az uralkodó bizalmából fakadó előnyökkel.⁷⁸ A Habsburg Monarchián belül, a Magyar Királysággal egyenlő bánásmódban részesülő Dalmát-Horvát-Szlavón (mind gyakrabban Háromegey) Királyság eszméje lett az alapja Zrínyi báni politikálásának, és innen lépett tovább az 1650-es években egy tágabb dimenzióba az Erdélyi Fejedelemséggel történő kapcsolatfelvétel során.

Bibliográfia és a Jegyzetek rövidítései

BARLÉ

Janko Barlé: Biskup Vinković o biskupskom dvoru i franjevačkom samostanu u Klostru Ivaniću. In *Vjesnik kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog zemaljskog arkiva XV.* (1913) 1–11.

BENE–FODOR–HAUSNER–PADÁNYI

Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* Budapest, 2017, MTA BTK.

BENE 2000

Bene Sándor: *Egy kanonok három királysága. Ráttkay György horvát historiográfiája.* Budapest, 2000, Argumentum.

BENE 2015

Bene Sándor: *Constantinus és Victoria. Zrínyi Miklós első házasságának története.* In Fodor Pál – Soksevits Dénes (szerk.): *A magyar-horvát együttélés forduló-pontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra. Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura.* Budapest, 2015, MTA BTK – Horvát Történettudományi Intézet, 618–629.

BENE 2016

Bene Sándor: Élet és mű. In Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi-album – Album Zrínyi.* Budapest, 2016, Zrínyi Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 28–58.

BEUC

Ivan Beuc: *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945).* Zagreb, 1969, Arhiv Hrvatske.

BUBRYÁK 2008

Bubryák Orsolya: „In Deo vici” – Kegyesség és reprezentáció Erdődy Tamás (1558–1624) horvát bán műpártolásában. In Veres Gábor – Berecz Mátyás (szerk.): *Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében.* Eger, 2008, Dobó István Vármúzeum /Studia Agriensia 27/.

BUBRYÁK 2016

Bubryák Orsolya: Athleta Christi. Political

Propaganda in the Art Patronage of Tamás Erdődy, Ban of Croatia and Slavonia. *Acta Historiae Artium*, 57. (2016) 131–166.

CJH

Corpus Juris Hungarici (internetes változatát használtam: <https://tinyurl.com/38y6ewme> Megtekintve: 2021. 06. 23.)

C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI

C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526 I. Főpapok és bárók.* Budapest, 2017, MTA BTK TTI.

FAZEKAS 2018

Fazekas István: *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között.* Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, 2018, k. n.

FAZEKAS 2020.

Fazekas István: Országgyűlés a kora újkori Magyarországon a 16–17. században. In Fazekas István – Gebei Sándor – Pálosfalvi Tamás: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig.* Budapest, 2020, Országház Könyvkiadó, 177–357.

FAZEKAS–KÁDÁR–KÖKÉNYESI

Fazekas István – Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt: *A győri jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1630–1773) I–II.* Budapest, 2020, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára.

GUSAROVA

Tatjana Pavlovna Gusarova: A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. *Levéltári Közlemények*, 76. (2005) 2. sz. 93–148.

HAUSNER 2016

Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi-album – Album Zrínyi.* Budapest, 2016, Zrínyi Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum.

HORN

Horn Ildikó (szerk.): *Rákóczi László naplója.* Budapest, 1990, Magvető Kiadó.

HORVAT

Karlo Horvat: Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva hrvatskoga. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički*, 63. (1905) 55–115.

HOŠKO

Franjo Emanuel Hoško: *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća.* Zagreb, 2000, Kršćanska sadašnjost.

HRANJEC

Stjepan Hranjec (gl. ur.): *Zbornik radova sa znanstvenog skupa „350 godina franjevača u Čakovcu” predstavljen je u nedjelju 21. ožujka u dvorani Katoličkog doma Franjevačkog samostana u Čakovcu.* Čakovec, 2010, čakovečki Franjevački samostan i ogranak Matice hrvatske iz Čakovca.

HSS IV–V

Ferdinand Šišić (ur.): *Acta Comititalia Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae. Hrvatski saborski spisi IV. (od godine 1578. do godine 1608.) V. (od godine 1609. do godine 1630.)* Zagreb, 1917–1918, Academia Scientiarum et artium Slavorum meridionalium /Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium [MSHSM] 41, 43/.

JEDLICSKA

Jedlicska Pál: *Kiskárpáti emlékek I. Vöröskőtől Szomolányig.* Eger, 1883, Hunyadi nyomda.

JUKIĆ

Ivana Jukić: Vjerska politika plemstva u hrvatskom saboru. In Romana Horvat (gl. ur.): *Tridentska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u Hrvatskim zemljama. Zbornik radova.* Zagreb, 2016, Matica Hrvatska, 85–99.

KARÁCSONYI

Karácsonyi János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II.* Budapest, 1922, 1924, MTA.

KASER

Karl Kaser: *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch–*

slawonischen Militärgrenze (1535–1881). Wien–Köln–Weimar, 1997, Böhlau.

KINCSES

Kincses Katalin Mária: Báni tisztség és katonai szerepvállalás, 1646–1648. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* Budapest, 2017, MTA BTK, 207–225.

LASZOWSKI

Emilij Laszowski: Kr. hrvat. slavon. dalmat, zemaljski arkiv. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 1. (1899) 4–20.

LEVANIĆ

Karmen Levanić: *Izvori za povijest grada Varaždina 1527–1600. I. svezak.* Zagreb – Varaždin, 2019, HAZU Zavod za znanstveni rad u Varaždinu – Državni Arhiv u Varaždinu.

MIKÓ–PÁLFFY

Mikó Árpád – Pálffy Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század). *Művészettörténeti Értesítő*, 51. (2002) 1–2 sz. 107–172.

MOE IX–XII

Fraknói Vilmos, Károlyi Árpád (szerk.): *Monumenta Hungariae Historica 3. Monumenta Comititalia regni Hungariae. Magyar Országgyűlési Emlékek 9. (1598–1601), 10. (1602–1604), 11. (1605–1606), 12. (Károlyi Árpád) (1606.)* Budapest, 1885–1917, Athenaeum.

MOLNÁR 2019

Molnár Antal: *Magyar hódoltság, horvát hódoltság. Magyar és horvát egyházi intézmények az oszmán uralom alatt.* Budapest, 2019, BTK TTI.

MOLNÁR 2020

Molnár Antal: Egy pápai diplomata történetírói műhelye. Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1625. évi soproni országgyűlésen. In Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza: *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés.* Sopron–Budapest, 2020, MNL GyMSM Soproni Levéltára, MTA BTK TTI, 123–241.

PÁLFFY 2002

Pálffy Géza: Horvátország és Szlavónia a XVI-XVII. századi Magyar Királyságban. *FONS. Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok*, IX. évf. (2002) 1–3. sz. 107–121.

PÁLFFY 2010

Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2010, História, MTA TTI. /História Könyvtár, Monográfiák 27/.

PÁLFFY 2014A

Pálffy Géza: Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. *Hadtörténelmi Közlemények*, CXXVII. évf. (2014) 4. sz. 867–888.

PÁLFFY 2014B

Pálffy Géza: Egy elfelejtett kiegészítés a 17. századi magyar történelemben. Az 1622. évi koronázódiéta Sopronban. In Dominkovits Péter – Katona Csaba (szerk.): *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*. Sopron–Budapest, 2014, MNL GyMSM Soproni Levéltára – MTA BTK TTI, 17–57.

PÁLFFY 2015

Pálffy Géza: A szakítások és kiegészések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. *Történelmi Szemle*, LVII. évf. (2015.) 1. sz. 51–67.

PÁLFFY 2020

Pálffy Géza: Megerősített lojalitás. A bécsi udvar és a magyar rendek az 1625. évi soproni koronázódiétán. In Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza: *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. Sopron–Budapest, 2020, MNL GyMSM Soproni Levéltára, MTA BTK TTI, 15–121.

PÁLOSFALVI

Pálosfalvi Tamás: A bánok helye a királyság kormányzati struktúrájában. Királyi hatalom és területi különkormányzat 1435–1526. In Fodor Pál – Sokcsevits Dénes: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, gazdaság, társadalom, kultúra. Prekretnice u suživotu hrvata i mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*. Budapest, 2016, MTA BTK TTI, 146–154.

RÁTTKAY

Georgius Ráttkay: *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* (...). Vindobonae, 1772, Josephus Kurzböck.

SOKCSEVITS

Sokcsevits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, 2011, Mundus.

ŠTEFANEC 2011

Nataša Štefanec: *Država ili ne, Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*. Zagreb, 2011, Srednja Europa.

ŠTEFANEC 2016

Nataša Štefanec: Vjerska politika u Habsburškim zemljama u srednjoj Europi (od 20-ig godina 16. st. do 30-ih godina 17.st.). In Romana Horvat (gl. ur.): *Tridentska baština. Katolička obnova i konfesionalizacija u Hrvatskim zemljama. Zbornik radova*. Zagreb, 2016, Matica Hrvatska, 43–65.

ŠVAB

Mladen Švab: Ivan III Drašković. In *Hrvatski Biografski Leksikon*. Zagreb, 1993, (<https://tinyurl.com/u5bfrmhv>)

SZABÓ

Szabó Előd: *Katolikus restauráció a bécsi békétől a gyászévtizedig a Dunántúli és a Felső-Dunamelléki református egyházkerületek területén*. Doktori értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar. Budapest, 2010, kézirat.

SZÉCHY 1896–1902

Széchy Károly: *Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664*. I–V. köt. Budapest, 1896–1902, Magyar Történelmi Társulat /Magyar történelmi életrajzok/.

TUSOR 1998A

Tusor Péter: Nemesi és polgári érdekérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta reliigióvá válásában /A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban/. *Magyar egyháztörténelmi vázlatok*, X. (1998) 5–26.

TUSOR 1998B

Tusor Péter: Zrínyi a pálosok történetében. A pálosok

csáktornya-szentilonai piaca körüli csetepaté. In Uő (szerk.): *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv*. Budapest, 1998, ELTE BTK.

UDVARDY

Udvardy Ignác: *A' protestantismus' köztörténeti fejleménye különös figyelemmel Magyar- és Erdélyországra*. Veszprém, 1847, k. n.

VARGA 2013

Varga Szabolcs: Szempontok a szlavóniai ferencesek kora újkori történetének vizsgálatához. In Medgyesy S. Norbert – Ötvös István – Öze Sándor (szerk.): *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a Rend lelkeségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről*. Budapest, 2013, Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló, 237–253.

VARGA 2015

Varga Szabolcs: Bán vagy alkirály? A horvát-szlavóni báni hatalom változása a 16–17. században. In Fodor Pál – Sokcsevits Dénes: *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, gazdaság, társadalom, kultúra. Prekretnice u suživotu hrvata i mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*. Budapest, 2016, MTA BTK TTI, 162–168.

VARGA 2017

Varga Szabolcs: „Az Zrínyi Ház, soha az Erdeödy házhoz ighaz nem volt.” Fejezetek a Zrínyiek és Erdődyek kora újkori kapcsolatából. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, 2017, MTA BTK, 187–207.

VARGA 2020

Varga Szabolcs: A Magyar Királyság elfeledett országoi. Horvátország és Szlavónia a 16–17. században. In Gözsy Zoltán – Varga Szabolcs (szerk.): *A Magyar Királyság a kora újkorban*. Pécs, 2020, Kronosz, 87–112.

VÖLCKL

Ekkehard Völckl: Militärgrenze und „Statuta Valachorum”. In Ernst, Gerhard (Hrsg.): *Die Österreichische Militärgrenze. Geschichte und Auswirkungen*. Regensburg, 1982, Verlag Laßleben, 9–24.

ZHS

Zaključci hrvatskog sabora. Svezak I. 1631–1693. Pripremlili: Josip Buturac et alii. Zagreb, 1958, Državni Arhiv N.R. Hrvatske u Zagrebu.

ZSILINSZKY 1885

Zsilinszky Mihály: *Az 1637/8-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*. Budapest 1885, MTA /Értekezések a történelmi tudományok köréből XII. köt. III/.

ZSILINSZKY 1891–1893

Zsilinszky Mihály: *A magyar országgyűlések valósággyi tárgyalásai a reformációtól kezdve*. II–III. köt. Budapest, 1891–1893, Franklin.

Jegyzetek

* | A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO_896_20) és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

1 | Az iratokban és a szakirodalomban is gyakran zavaros a tisztség pontos elnevezése. A középkor folyamán a dalmát-horvát és a szlávón báni tisztség élesen elkülönült egymástól, általában két külön személy is töltötte be. Hunyadi (I.) Mátyás 1476-ban összevonta a két tisztséget, de általában egyidejűleg két személyt neveztek ki dalmát-horvát-szlavón bánnak. Ez 1542-ben Zrínyi Miklós kinevezésével egy főre olvadt, de persze anomáliák még később is akadtak. A kinevezések esetében azt látjuk, hogy az elnevezésben szerepel a horvát és a szlávón mellett a dalmát szó is, miközben 1420-ban ez a terület elvesztett a Magyar Királyság számára. Ezért ez Rámához, Boszniahoz stb. hasonlóan „igénykirályság” lett, mely a magyar királyi titulátúrában is megőrződött egészen 1918-ig. A Horvát Királyságból csak egy vékony sáv maradt, míg Szlavónia adta a horvát-szlavón bánok alá tartozó terület legnagyobb részét. Mindezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a horvát szakirodalom a kora újkor időszakában szinte kizárólag horvát bánokról beszél, amikor minimum a horvát-szlavón báni forma lenne a helyes, hiszen a forrásokban sokszor így szerepel. Esetleg a fentebb már említett teljes címelnevezés használata lenne célravezető. Minderre jó példa a Zrínyi Miklós báni kinevezéséről 1647. december 27-én kelt uralkodói adománylevel, amelyet a Királyi Könyvekbe „Collatio officii Banatus Croatiae et Sclavoniae Regnorum Spectabili et Magnifico Comiti Nicolao a Zrinio facta” cím alatt vezettek be, ám az okmányban „officii Banatus Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae” néven szerepel. MNL OL A 57 Libri regii 10. kötet. 74–75. fol. A szövegben következetesen horvát-szlavón megnevezést használok, és csak forrásból való idézet során írom ki a teljes címet. A kora újkori báni titulátúra használatának teljes feldolgozása még hátravan. Fontos megállá-

pítások eddig PÁLFFY 2010. passim. A késő középkorra C. TÓTH. HORVÁTH. NEUMANN. PÁLOSFALVI I. 92–103.

2 | VARGA 2017 192.

3 | KINCSES BENE 2015.

4 | TUSOR 1998A. PÁLFFY 2015 passim, és legújabban FAZEKAS 2020.

5 | Az első tudományos igénnyel készült életrajz, amely máig a Zrínyi-kutatások kályhája: SZÉCHY 1896–1902. Legújabban minden további fontos szakirodalommal: PÁLFFY 2014A. HAUSNER 2016, illetve BENE. FODOR. HAUSNER. PADÁNYI.

6 | BENE 2015 619.

7 | BENE 2016 38.

8 | Mára némileg elavult összefoglalás BEUC. Az Udvari Kancellárián belüli ügyintézésre és személyi kapcsolatokra FAZEKAS 2018.

9 | A késő középkorra további szakirodalommal PÁLOSFALVI. A 16. századra PÁLFFY 2002, horvát részről ŠTEFANEČ 2011.

10 | PÁLFFY 2010 87, 99, 120.

11 | Grác szerepére további szakirodalommal együtt lásd: ŠTEFANEČ 2016.

12 | VÖLCKL. KASER 142–150.

13 | A folyamatok rövid összefoglalása: VARGA 2020 90–91.

14 | Annak ellenére, hogy 1558-tól kezdve a horvát és a szlávón tartományi gyűlések egybeolvadtak, nem minden összejövetel számított közösnek. 1598–1608 között például egyedül az 1600. február 1-jén Varasdon megrendezett gyűlést nevezték a horvát-szlavón nemesség egyetemének, az összes többit következetesen szlávón rendi gyűlésként emlegették. HSS IV. 397–402. Lehetséges, hogy az elnevezés egyszerűen hagyománytiszteletből lassabban változott, mindenesetre a különbség pontos meghatározása további kutatások feladata.

15 | MOE IX. 549–550, 565–569. HSS IV. 371–373.

16 | MOE IX. 575–580. HSS IV. 379–383.

17 | HSS IV. 388–389. A kora újkori országgyűlési iratok tele vannak az idegen katonaság elleni panaszokkal, így a szlávón rendek jól tudták, hogy ebben az ügyben nyitott fülekre találnak. FAZEKAS 2020 244.

18 | MOE IX. különösen 468–470, 475–476, 510–527, 553–557, és a cikkely szövege 571–573. Valamint CJH 1604. évi XXII. tc. Az egész kérdésre tág áttekintés: ZSILINSZKY 1891–1893.

19 | „Postquam nuncii regni ad praeteritam diaetam Posoniensem ex publico decreto regni transmissi redierunt et articulos eiusdem regni Hungariae in eadem dieta sancitos, per Sacram Caesarem Regiamque Maiestatem, dominum nostrum clementissimum, confirmatos praesentarunt, eos, ut par est, cum debita reverentia status et ordines acceperunt suaeque sacratissimae maiestati immortales gratias agunt.” HSS IV. 449.

20 | További szakirodalommal MOLNÁR 2019 305–334.

21 | MOE XII. 784. Ad personam domini Bochkay quod attinet, qui sibi comitatus quosdam ad Transsylvaniam adiungi postulat; videtur etiam, si quid ille pro communi libertate regni tentasset, contentum debere posse sola Transsylvania. Nam limites regni non essent abalienandi a sacra corona, cum et alioqui sint in maximas angustias redactae. Ex Transsylvania autem causae in sede iudicaria transsylvanica appellatae in curiam regiam more antiquo transmittantur. Officiales omnes domino Bochkay subiecti teneantur ad fidelitatem regibus Hungariae praestandam successivis semper temporibus assumptionis officiorum iuramenta deponere.”

22 | MOE XII. 783. HSS IV. 466. „Ad primum articulum in capitulatione Bochkaiana editum. Ubi de religione tractatur, regnicolae Croatiae et Sclavoniae Suae Maiestatis articulum 1604. anni adhuc tunc ubi allati fuissent articuli confirmati, in ipsum generali conventu acceptarunt, a quo etiam nunc regredi nolunt avitae catholicae religioni inhaerentes, petuntque confirmari eorum articulum superinde editum.”

23 | MOE XII. 166, 512.

24 | „Qui siquidem nuncii diligentem curam adhibeant ut in eadem libertate cum regno Hungariae haec regna permaneat, praeter religionem, quam fluctuantem et liberam iidem status esse nolunt” MOE XII. 712.

25 | HSS IV. 497–499. HSS V. 9–10.

26 | SOKCSEVITS 181.

27 | JEDLICKSA 193. Ettől minimális változtatásokkal eltér BUBRYÁK 2008 266. Jedlicska a galgóci levéltárost nevezte meg forrásként, de akkor már közel fél évszázada, 1847-ben nyomtatásban is megjelent a történet. UDVARDY 169. A történet, miként azt Bubryák Orsolya a közelmúltban bizonyította, Ráttkay Györgytől származik, aki az 1596-os esztendő kapcsán jegyezte ezt le. „Erdődíus banus omni restitit conatu, ac ne multitudini inconditis clamoribus vociferanti superandum se praeberet, sempiterna memoria in fastos referendo exemplo, publice evaginans gladium: 'hoc, inquit, ferro, si aliter fieri non poterit, pestem istam a nobis eliminabimus, tresque nobis adsunt fluvii Dravus, Savus et Colapis, e quibus unum novis hospitibus sorbendum dabimus.’ RÁTTKAY 149. Egy 19. századi hibás kiadásnak köszönhetően lett belőle 1608, illetve 1609, és ezek a dátumok kaptak lábra az újabb irodalmakban. BUBRYÁK 2016 163. 13. lj. Korábban: BUBRYÁK 2008 266. A Ráttkay által lejegyzett történet 1847-ben magyar nyelven nyomtatásban is megjelent. UDVARDY 169, majd Jedlicska Pál is lejegyezte, a galgóci levéltárost adva meg forrásként. JEDLICKSA 193.

28 | „Quod dum usitata consuetudine in diaetali tractatu Hungarico inter Orthodoxos atque A catholicos, de introducenda in Illyricum religionis libertate ejusque perditio gregis, ut falso vocant, pastoribus admittendis disceptatio mota fuisset, invicti pectoris magnitudine palam protestatus sit, se malle cum universo Regno ab unione Hungaricae Coronae separari, quam mortiferam illam animarum pestem, ac funestissimam Reipublicae labem sub Banatu suo admissam aut concessam videre.” RÁTTKAY 169. BENE 2002 27.

29 | BENE 2002 12–23.

30 | PÁLFFY 2015 57.

31 | A kérdésre új, kiegyensúlyozottabb szemlélettel: JUKIĆ.

32 | CJH 1608. évi II. tc. 3. §.

33 | CJH 1609. évi 27. tc. 1. §.

34 | CJH 1618. évi 31. tc.; 1630. évi 25. tc.; 1635. évi 32. tc.; 1638. évi 7. tc., 14. tc., 32. tc.; valamint azért erősen más kontextusban az 1681. évi 62. tc. Minderre lásd: VARGA 2015 162–163.

35 | PÁLFFY 2014B 25–26.

36 | CJH 1625. évi LXI. tc.

37 | A 16. századból különösebben nincsen nyoma a városok követi jelenlétének Pozsonyban, bár 1599-ben a szlávön követei utasításában szerepel, hogy együtt kell működniük Zágráb város követeivel. HSS IV. 389. Ugyanakkor például Varasd város meghívót kapott a szlávön gyűlésre 1596 szeptemberében, de a források alapján ez sem tűnik rendszeresnek. LEVANIĆ 447. 1646-ban a négy említett város mellett Senj követei is helyet kaptak a Civitatus Sclavonicarum tagjai között. GUSAROVA 121.

38 | GUSAROVA passim.

39 | Az 1619. évi pozsonyi országgyűlésen nem szerepelnek a megyék között, 1622-ben azonban igen, miközben a szlávön küldöttséget külön is megemlítették, így valószínűsíthető, hogy nem ugyanazon személyekről van szó. GUSAROVA 105. 1630-ban szintén említették a vármegyéket, azonban külön a tartományi követeiket nem. UO. III. Az 1637–38-ban ülésező országgyűlésen a vármegyék követei az alábbiak voltak: Kőrös vm.: Szakmárdy János, Zágráb vm.: Potnichovich György, Varasd vm.: Csernkóczy Gábor. Utóbbi a rendek képviselőjében is jelen volt Martin Bogdan zágrábi préposttal és Petrikovich Györggyel közösen. A városokat pedig Simonich Szaniszló (Varasd), Szakmárdy János (Kapronca), Garay István (Kőrös) képviselte, és ez azt jelentette, hogy az alsótáblán kilenc „horvát-szlavón” státuszt hét fő töltött be. ZSILINSZKY 1885

9. [Csernkóczy 1635 októberéig betöltötte Varasd vármegye, 1636 júniusáig pedig Zágráb és Kőrös vármegye jegyzői tisztségét, mindegyik pozícióban Szakmárdy követte, ő pedig Erdődy Zsigmond parancsára Varasd vármegye alispánja lett. (HORVAT 63.)] 1646–47-ben a három szlávön követ mellett az öt szlávön város követei is jelen voltak, igaz Senj és Kőrös városát ugyanaz a Szakmárdy János képviselte, aki a tartományi delegációnak is a tagja volt. A vármegyék között viszont nem említették őket. GUSAROVA 121.

40 | FAZEKAS 2020 192.

41 | FAZEKAS 2020 216.

42 | „...etiam si Transsylvaniae nuntii in eadem dieta in medio regnicolarum comparuerint, cum primum locum et vocem regnum istud semper in regni Hungariae publico conventu habuit, minime locum aut vocem Transylvanis cedant.” HSS IV. 400.

43 | FAZEKAS 2020 226.

44 | 1618-ban egy rövid jegyzék az öt püspök és a bán mellett további tizennégy világi előkelőt sorol fel. HSS V. 162–163.

45 | GUSAROVA 106.

46 | HSS V. 322.

47 | PÁLFFY 2014B 38.

48 | SZABÓ 135.

49 | MOLNÁR 2020 149.

50 | VARGA 2017 202–203.

51 | HSS V. 371.

52 | MOLNÁR 2020 179.

53 | CJH 1625. évi LXI. tc.

54 | Befolyásukat jelzi, hogy az 1637–38-as országgyűlésen a királyhoz küldött nyolc katolikus képviselő között szerepelt a három horvát-szlavón tartományi követ is. ZSILINSZKY 1885 21.

55 | PÁLFFY 2020 28. HSS V. 372–373.

56 | UO. 32–33.

57 | PÁLFFY 2020 60. HSS V. 374–375. Az eredeti ígéretre: HSS V. 171–172.

58 | PÁLFFY 2020 65–66.

59 | Életére lásd ŠVAB. BENE 2000 10–19, 19–27. MIKÓ. PÁLFFY 159–160. BENE 2015 619. KINCSES passim.

60 | BENE 2015 625.

61 | (†1637. márc. 28.) 1597–1600, 1606–1610 között volt a magyar rendtartomány vezetője, és emellett a zágrábi kolostor gárdiánja is. Ezen minőségében egy viceprovinciális tisztséget is ellátott. A zágrábi rendház ebédlőjében található képe alatti aláírás szerint: „Fr. Franciscus Draskovich primarius Provinciae Pater er restaurator” 1627-től a frissen alapított kőrösi kolostor előjárójává is megválasztották. HOŠKO 150–151. A témához további szakirodalommal lásd VARGA 2013.

62 | Kaproncán 1607 után csak 1668-ban sikerült végleg kialakítani a helyi ferences konventet. Más források 1603-ra teszik az első alapítást. Arhiv Hrvatkse akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb. Rukopisi II. d. 101. Imago Provinciae Sancti Ladislai fol. 9.

63 | Ide Vinkovich Benedek zágrábi püspök telepítette vissza az 1544-ben elmenekült ferenceseket. Mivel az építkezések már 1639-ben elkezdődtek, így több helyen ez az év szerepel az újrakezdés dátumaként. BARLÉ. Az eredeti kézirat lelőhelye: Arhiv Hrvatkse akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb. Rukopisi II. d. 195.

64 | ZHS 112, 160, 180, 182, 218, 227, 244, 253, 299.

65 | UO. 227.

66 | Például 1649-ben „in ecclesia Beati Joannis Baptistae in monasterio Fratrum ordinis Beati Francisci hic fundato” gyűltek össze a nemesek. ZAKLJUČCI i. m. 227. „Primus et principalis conventus huius Provinciae S. Ladislai est conventus Zagrabiensis” jellemezte a zágrábi kolostort egy 1732.

k. készült kéziratos rendtörténet. Imago Provinciae fol. 2.

67 | Zágrábban az iskola folyamatos működésére 1633-tól vannak adatok. A teológiai képzés mellett filozófiát és kánonjogot oktattak a falai között. Varasdon 1640-től teológiai és filozófiai osztály működött. Imago Provinciae fol. 3–4.

68 | KARÁCSONYI I. 117.

69 | KARÁCSONYI I. 115.

70 | Még ha ezt a viszonyt 1650-ben be is árnyékolta a bán és a szentilonai pálos közösség vitája. TUSOR 1998B

71 | KARÁCSONYI II. 287. Legújabbban: HRANJEC

72 | KARÁCSONYI II. 287.

73 | HOŠKO 153. Az etnikai és intézményi elkülönülés folyamatát jól jellemzi például a győri jezsuita gimnáziumba beiratkozott diákok származása. Az 1630-ban történt megalapítás után jelentős számban érkeztek ide tanulni vágyók Zágráb és Varasd megyékből, különösen a Draskovics-birtok Krapináról, ám arányuk az 1660-as években meredeken lecsökkent. FAZEKAS–KÁDÁR–KÖKÉNYESI I. passim.

74 | ZHS 198. Idézi és interpretálja BENE 2000 177. SOKCSEVITS 179–180.

75 | RÁTTKAY 228.

76 | VARGA 2015 165–166.

77 | LASZOWSKI 5–6.

78 | BENE 2000 148–149.